

LECTIO: MARIA VANHA-SIMILÄ

Muistitietotutkimus Forssan tehdasyhteisön arjesta

Maria Vanha-Similä lectio praecursoria Turun yliopistossa 28.10.2017

Tänä vuonna juhlitaan 100-vuotiasta itsenäistä Suomea. Forssan tekstiiliteollisuuden juuret ulottuvat vielä paljon kauemmas, sillä tänä vuonna paikkakunnan tekstiiliteollisuuden alkamisesta tulee kuluneeksi 170 vuotta. Forssa syntyi, kasvoi ja kehittyi yhdessä tekstiiliteollisuuden kanssa. Vuosikymmenien saatossa ne kokivat yhdessä monet nousut ja laskut. Itsenäinen Forssa Oy tuli osaksi Finlayson-konsernia vuonna 1934, jolloin uuden yhtiön nimeksi tuli Finlayson-Forssa Oy. Nimitys oli käytössä 1970-luvulle asti, jolloin yhtiö hankki myös Porin Puuvillan. Forssalaisen tekstiiliteollisuuden viimeiset kultaiset vuodet osuivat 1950–1960-luvuille, jolloin työntekijöitä tarvittiin paljon, tuotanto oli laajaa ja monipuolista. Ala kuitenkin vähitellen hiipui 1970-luvun lopulta lähtien ja forssalainen tekstiiliteollisuus tuli lopulta tiensä päähän 2000-luvun lopulla, jolloin viimeiset yksiköt sulki ovensa yksi toisensa jälkeen. Tekstiiliteollisuus jätti monin tavoin jälkensä paikkakunnalle. Se elää ihmisten puheissa ja muistoissa vielä pitkään. Tekstiiliteollisuus vaikutti hyvin moneen forssalaiseen perheeseen. Usein tehtaalla työskenneltiin sukupolvesta toiseen, mutta paikkakunnalle muutettiin myös työn perässä.

Tutkimuksessani olen tarkastellut erityisesti lapsiperheiden arkea Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla. Forssa on kotikaupunkini, mutta sen tekstiiliteollisuus oli minulle vieras maailma aloittaessani tutkimustyöni. Pelkkä tutkijan ja tutkittavan yhteinen kotiseutu ei siis välttämättä merkitse samanlaista taustaa. Tekstiiliteollisuuden tutkimus vei kuitenkin minut mennessään, joten innostus ja uuden oppiminen ovat olleet väitöskirjatyöni kantavia voimia. Tavoitteena tutkimuksessani oli alun vierauden kokemuksesta huolimatta päästä lähelle tutkimuskohdetta. Keskeisenä teemana työssä ovat olleet tehdasyhteisön ihmisten omat kokemukset. Millaista lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä oli ja miten entiset tekstiiliteollisuuden työntekijät arkensa kokivat?

Kansatieteellistä työväentutkimusta muistitietotutkimuksen lähtökohdista

Kansatieteessä arki on ollut tutkimuksen keskiössä aivan alusta lähtien. Kansatieteessä on menty lähelle ihmisten jokapäiväistä elämää. Paradigman muutos on tuonut tutkimuksen kohteeksi yhä laajemmat aiheet. Turun yliopiston ensimmäinen kansatieteen professori Ilmar Talve piti tärkeänä, että kansatieteessä tutkittaisiin myös teollisuusyhteisöjä ja tehtaiden työntekijöitä, joten nämä tulivat oppiaineen yhdeksi painopistealueeksi 1950–1960-lukujen taitteessa (Talve 1958, 436–437; Talve 1963, 33–35). Erityisesti juuri turkulainen kansatiede on tarkastellut tehdastyöntekijöiden arkea. Tutkimukseni on jatkumoa tälle Turun yliopiston kansatieteen työväentutkimukselle. Tutkimukseni on kuitenkin päivittynyt tähän aikaan. Enää ei pyritä mahdollisimman laajaan vaan pikemminkin syvään tutkimusotteeseen.

Tutkimukseni paikantuu muistitietotutkimuksen kenttään. Kansainvälinen Oral history -tutkimus käännetään Suomessa yleensä muistitietotutkimukseksi. Kansatieteessä muistitietoa on tallennettu ja hyödynnetty pitkään. Sen avulla voitiin dokumentoida asioita, joihin muuten oli vaikea päästä käsiksi. Kansatieteessä muistiedon ongelmina nähtiin epävarmuus muistitiedon luotettavuudessa sekä objektiivisuudessa. Viimeisen 20 vuoden aikana muistitietotutkimus on löytänyt paikkansa myös kansatieteessä. Muistitietoaineistojen erityisyys nähdään nykyisin yhä enemmän rikkautena eikä enää vain haasteena. (Korkiakangas 1996; Korkiakangas 1999, 161; Leimu 1985, 21.). Muistitietotutkimuksella päästään lähelle ihmisten arkea. Muistitiedon avulla saadaan tietoa ihmisten jokapäiväisestä elämästä ja arkipäivän kokemuksista. (Ks. esim. Korkiakangas 2006, 133–135; Anderson & Jack 2006, 129; Portelli 2006, 35–36). Forssan tehdasyhteisön arki tarttui muistiin myös ihmisten kehoihin. Näiden muistojen sanoiksipukeminen on ollut välillä hankalaa. Työntekijät tunsivat kehoissaan tehdassalien voimakkaat äänet, tuoksut ja pölyn. Erilaiset yksiköt ja työtehtävät jättivät myös erilaiset muistijäljet.

Muistitietoon liittyy myös nostalgia. Siinä menneisyys nähdään positiivisessa valossa. Mikä tahansa asia menneisyydestä voi herättää nostalgisia ajatuksia, jos siihen liittyy jollakin tavoin positiivisia tai miellyttäviä tunteita. Menneeseen kohdistuva haikeus sisältää sekä muistamista että unohtamista. Kokemisen hetkellä tapahtumat eivät välttämättä tuntuneet siltä, että niitä voisi jälkeenpäin kaivata, mutta myöhemmin muisteltuna ne voivat tuntua erilaisilta. (Korkiakangas 1996, 37; Korkiakangas 1999, 171; Korkiakangas 2006, 123, 133–135). Haastatteleman Forssan tehdasyhteisön jäsenet kokivat yhteisön arjen eri tavoin. Monella oli positiivisia tunteita ainakin joistakin yhteisön arjen osa-alueista. Työ tehtaassa saattoi herättää negatiivisia tunteita ja muistoja, mutta esimerkiksi vapaa-ajassa tai asumisessa oli jotakin sellaista, joka sai kaipaamaan mennyttä aikaa.

Moniääninen tehdasyhteisö

Tekemäni kenttätöyt ovat olleet keskeisessä roolissa tutkimuksessani, sillä se perustuu pitkälti itse luomiini muistitietoaineistoihin. Tutkimuksessani olen haastatellut eri tehtävissä toimineita Finlayson-Forssa Oy:n työntekijöitä, sekä naisia että miehiä. Tekstiiliteollisuus mielletään helposti naisten työpaikaksi. Kuitenkin esimerkiksi Forssan tehtaiden työntekijöistä noin puolet oli miehiä 1960–1970-luvuilla. Olen kokenut tärkeäksi, että sekä naiset että miehet ovat saaneet äänensä kuuluviin tässä tutkimuksessa. Olen keskittynyt sellaisiin aiheisiin, joita tutkimuskohteena olleet ihmiset ovat pitäneet tärkeinä. Ne ovat olleet usein sellaisia, joita aikaisemmissa tehdasyhteisötutkimuksissa ei ole juurikaan huomioitu. Tutkimuksessani on ollut tärkeää kuunnella miten haastateltavat ovat kertoneet arjestaan tehdasyhteisössä. Pohtiessani tutkimukseni näkökulmaa, kuuntelin ja luin yhä uudelleen tekemiäni haastatteluja. Tärkeä havainto oli, miten naiset ja miehet puhuivat perheistään. Olen tarkastellut millaista naisten ja miesten arki oli kotona ja töissä. Sukupuoliin liitetään erilaisia odotuksia, merkityksiä ja rooleja. Sukupuolta ei voi tutkimuksissa sivuuttaa, sillä se on yksi merkittävä kulttuuria jäsentävistä seikoista. Sukupuoliroolit ovat yhteisöllisesti jaettu käsitys ja normi oikeanlaiseksi koetusta naiseudesta ja mieheydestä. Niitä opitaan syntymästä lähtien yhteisön jäsenenä. (Löfström 1999, 249, 253–254, 259–260; Rossi 2010, 22).

Monella Forssan tehdasyhteisön työntekijällä ja perheellä jokapäiväinen elämä oli samantapaista. Muistitietoaineisojen sekä muiden tekstiiliteollisuutta käsittelevien aineistojen tarkalla lähiluvulla olen pyrkinyt luomaan moniäänisen kuvan yhteisön arjesta. Monella arki oli työntäyteistä, mutta näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta tehdasyhteisö oli monitahoisempi kokonaisuus. Esimerkiksi luokka ja sukupuoli määrittivät monin eri tavoin ihmisten elämää Forssan tehdasyhteisön jäsenenä. Ne vaikuttivat itse työpaikalla mutta myös työn ulkopuolella. Niin kodeissa, asumisessa kuin vapaa-ajantoiminnassakin.

Perhearkea tekstiilitehtaiden ympärillä

Työntekijät asuivat usein työnantajan omistamissa asunnoissa. Luokka ja sukupuoli määrittivät, millaisen asunnon perhe yhtiöltä sai. Tärkeitä kriteerejä olivat työtehtävät, koulutus ja perheen

koko. Yleensä asunto saatiin perheen isän mukaan. Yhtiöllä oli omia kerrostaloja, luhtitaloja, puutaloalueita sekä omakotitaloalueita. Työnantaja pyrki sitouttamaan työntekijöitä tehdasyhteisöön ja koko paikkakunnalle tukemalla monin tavoin omakotitalorakentamista. Moni työntekijä työskenteli saman tasoisissa työtehtävissä koko työuransa, mutta koki 1950–1970-luvuilla merkittävää asumistason nousua.

Yhtiöllä oli monipuolista vapaa-ajantoimintaa. Se tarjosi monille sellaisia elämyksiä, joihin heillä ei muuten välttämättä ollut mahdollisuuksia. Monille vapaa-ajantoiminta oli vastapainoa yksitoikkoiselle työlle. Sukupuoli ja luokka määrittivät myös vapaa-ajantoimintaa. Periaatteessa kerhot, joukkueet ja retket olivat avoimia kaikille, mutta kuitenkin niissä vallitsivat kirjoittamattomat säännöt, joiden mukaan niihin saattoi osallistua. Erityisesti haastatteleman äidit pitivät tärkeinä yhtiön vapaa-ajantoiminnan maksuttomuutta tai alhaisia kustannuksia. Ne tekivät äitien harrastamisesta oikeutetumpaa aikana, jolloin äitien paikan katsottiin olevan usein kotona. Työnantaja kannusti työntekijöitään erityisesti liikuntaan, jotta nämä olisivat mahdollisimman hyvässä kunnossa jaksakseen raskaissa työtehtävissään.

Forssan tekstiiliteollisuudessa työskenteli alusta lähtien paljon naisia. Tekstiiliteollisuudessa työskennelleet naiset jatkoivat usein työssäkäyntiä myös naimisiinmenon jälkeen. Vuonna 1965 Forssan tehtaiden naisista oli naimisissa 65 prosenttia (FM TA). Luku on korkea, sillä yleensä kaupungeissa asuvista naimisissa olevista naisista töissä kävi tuolloin noin 45 prosenttia (Ollila 1990, 334–338). Koska äitien työssäkäynti oli yleistä, lastenhoidon järjestäminen oli keskeinen osa arkea. Yhtiön oma lastentarha aloitti toimintansa jo vuonna 1902. Se oli erityisen merkityksellinen yksinhuoltajille sekä työn perässä Forssaan muuttaneille. 1950–1970-luvuilla lapsista yleisesti huolehtivat myös isovanhemmat, erityisesti isoäidit, muut sukulaiset, naapurit, kotiapulaiset sekä työkaverit. Myös vanhemmilla sisaruksilla oli vastuuta nuoremmista sisaruksista.

Forssan tekstiiliteollisuudessa tehtiin paljon vuorotyötä. Oli yleistä, että molemmat vanhemmat kävivät töissä tehtaalla. Monet vanhemmat ratkaisivat lastenhoidon työskentelemällä eri vuoroissa. Esimerkiksi toinen arkena ja toinen viikonloppuna tai toinen illassa ja toinen aamussa.

Tutkimuksessani olen tuonut erityisesti esiin tehdasyhteisön isiä. 1970-luvulla nuoret koulutetut isät alkoivat yhä innokkaammin osallistua lasten- ja kodinhoitoon. Vuorotyöperheissä työläisillä oli kuitenkin jo aktiivisempi rooli kotona, jos myös äiti työskenteli vuorotyössä. Tausta näiden nuorten koulutettujen ja työläisien osallistumisessa on erilainen. Nuoret koulutetut isät olivat etujoukoissa ja uranuurtajia. He olivat niitä, joihin yhteiskunnallisessa keskustelussa viitattiin.

Vuorotyöperheiden työläisien syyt osallistua lastenhoitoon olivat kuitenkin käytännöllisiä, eivätkä

esimerkiksi ideologiaa. 1950–1970-lukujen isyys on usein aikaisemmin esitetty yhtenäisenä, mutta muistitietoon pohjautuva tutkimukseni osoittaa, että perheiden jokapäiväinen elämä oli moninaisempaa. Erityisen merkityksellistä on juuri työläisisien roolin nostaminen esiin lapsiperheiden arjessa 1950–1970-luvuilla.

Lapsiperheiden ratkaisut ennen ja nyt

Tänä syksynä on keskustelu voimakkaasti perhevapaiden uudistuksista. Äitejä halutaan aikaisemmin töihin ja isien osuutta pyritään vahvistamaan. Vuodesta 1978 lähtien myös isät ovat voineet jäädä vanhempainvapaalle. Perhevapaaudistukset ovat lisänneet pikku hiljaa isien vapaiden käyttöä. Arvot ja asenteet kuitenkin muuttuvat hitaasti. Vuonna 2016 äidit pitivät vanhempainpäivärahopäivistä 90,5 prosenttia ja isät 9,5 prosenttia. Vanhempainrahaosuudesta, jonka kumpi tahansa vanhemmista voi käyttää, isien käyttämä osuus oli vain 1,7 prosenttia. (<http://www.kela.fi/perhevapaat-tietopaketti>)

Syyskuussa 2017 Terveiden ja hyvinvoinninlaitos julkaisi tutkimuksen, jonka mukaan isien perhevapaiden käytön lisääminen on avainasemassa sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Syy isien vähäiseen perhevapaiden käyttöön löytyy usein työpaikalta. Vaikka siellä suhtauduttaisiin positiivisesti isyysvapaaseen, vanhempainvapaan ja hoitovapaan ajatellaan itsestään selvästi kuuluvan äidille. Isän on vaikea ottaa puheeksi pidempää vapaata työpaikalla, jos se ei kuulu työpaikan kulttuuriin. Tutkimus esittää vain isälle korvamerkityn perhevapaan pidentämistä. Näin se tekisi siitä yleisesti hyväksytympää sekä tukisi samalla isien osuutta lastenhoidossa, naisten ja miesten tasa-arvoa sekä edistäisi naisten työllisyyttä. (Kvande 2009; Närvi 2017; Salmi 2017; Lammi-Taskula ym. 2017).

Tänä syksynä julkista keskustelua on herättänyt myös varhaiskasvatus. Eri tahojen toiveena on ollut taata lapsille laadukas varhaiskasvatus yhä nuorempina. Välillä unohdetaan, että perheet ovat aina yksilöitä. On osoitettu, että perheet käyttävät hyvin monia limittäisiä lastenhoitojärjestelyjä. Käytävä keskustelu kiteytyy ajatukseen, että lasta hoidetaan kotona tai hän osallistuu varhaiskasvatukseen. Totuus on kuitenkin tässäkin monitahoisempi arjen todellisuus. Lasten hoito toteutuu usein erilaisten hoitomuotojen yhdistelminä. Varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kohdalla perheet käyttävät 28 eri tapaa järjestää lastenhoito (Hietämäki ym. 2017, 68).

Varhaiskasvatuksen lisäksi lapsista huolehtivat esimerkiksi isovanhemmat ja muut sukulaiset. Osa vanhemmista on päätenyt työskentelemään eri kellonaikoihin.

Nämä 2010-luvun lastenhoitojärjestelyt tuntuvat kovin tutuilta, sillä kuten olen tutkimuksessani osoittanut, perheiden tekemät ratkaisut olivat myös Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla aina monen tekijän summa. Perheet tarvitsivat monenlaisia järjestelyjä selvitäkseen arjessa. Silloin ei edes osattu haaveilla subjektiivisesta päivähoito-oikeudesta tai vuoropäiväkodeista. Vanhempien tuli löytää muita ratkaisuja. Vielä 1970-luvulla lastentarhoja pidettiin laitoshoidona. Silloin esimerkiksi kaksivuotiaiden katsottiin parhaiten kehittyvän kotona vanhempien kanssa eikä tarhoihin ollut asiaa. Tämä lisäsi lapsiperheiden arjen haasteita, jos molemmat vanhemmat kävivät töissä. Lastenhoidon järjestäminen oli entistä mutkikkaampaa ja vaati vielä moninaisempia järjestelyjä. Ajan ihanteiden ja todellisuuden välillä vallitsi kuilu, joka ei ainakaan helpottanut perheiden arkea, sillä kaikilla ei ollut mahdollista valita työssäkäynnin ja lastenkotihoidon välillä.

Lopuksi

Forssan tehdasyhteisö oli hyvin moninainen yhteisö. Se oli paljon muutakin kuin työyhteisö. Monella perheellä elinpiiri oli pitkälti kietoutunut yhtiön ympärille. Osa koki sen turvallisena, osa aika ahdistava. Lektioni aluksi kuvasin Forssan tekstiiliteollisuuden kaarta. Forssa eli pitkään yhdessä tekstiiliteollisuutensa kanssa. 2000-luvun lopulla viimeisetkin tehdassalit hiljenivät. Vanhat tehdasrakennukset muistuttavat nyt teollisen aikakauden päättymisestä ja siirtymisestä toisenlaiseen aikaan. Kaupungin sydämessä sijaitsevat rakennukset ovat pitkälti siirtyneet uuteen käyttöön. Teollinen tuotanto on monella alalla siirtynyt pois länsimaista, jolloin vanhojen tehdaspaikkakuntien on pitänyt löytää uusi identiteetti. Esimerkiksi Englannin vanhat teollisuuskaupungit Hull, Liverpool ja Manchester ovat panostaneet voimakkaasti kulttuuriin. Tämä on ollut kannattava sijoitus, sillä nämä kaupungit ovat löytäneet uudelleen paikkansa. Ne ovat nyt dynaamisia ja trendikkäitä kaupunkeja, jotka myös arvostavat ja hyödyntävät menneisyyttään, mutta katsovat samalla kohti tulevaisuuteen. Myös Forssan ja forssalaisten tulee luoda itselleen uusi tulevaisuus. Menneisyyden käsittely antaa avaimia myös katsottaessa eteenpäin.

Vanha-Similä, Maria 2017: *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla*. Kansatieteellinen Arkisto 58. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

<http://www.utupub.fi/handle/10024/143937>

Lähteet

Arkistoaineistot

Forssan museo (FM), Tekstiiliarkisto (TA): Finlayson-Forssa Oy:n työntekijämäärä 1.10.1965.

Sähköiset lähteet

Kelan internet-sivut. <http://www.kela.fi/perhevapaat-tietopaketti>. Viitattu 5.10.2017.

Kirjallisuus

Anderson, Kathryn & Jack, Dana C. 2006. Learning to listen. Interview techniques and analyses. – Robert Perks & Alistair Thomson (eds.) *The Oral History Reader*. London & New York: Routledge.

Hietämäki, Johanna & Kuusiholma, Julia & Räikkönen, Eija & Alasuutari, Maarit & Lammi-Taskula, Johanna & Repo, Katja & Karila, Kirsti & Hautala, Paula & Kuukka, Anu & Paananen, Maiju & Ruutiainen, Ville & Eerola, Petteri 2017. *Varhaiskasvatus- ja lastenhoitoratkaisut yksivuotiaiden lasten perheissä CHILDCARE-kyselytutkimuksen 2016 perustulokset 2016*. Työpaperi 24/2017. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- Korkiakangas, Pirjo 1999. Muisti, muistelu, perinne. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kvande, Elin 2009. Work-Life Balance for Fathers in Globalized Knowledge Work. Some Insights from the Norwegian Context. *Gender, Work and Organization* 16(1), 58–72.
- Lammi-Taskula, Johanna, Salmi, Minna & Johanna Närvi 2017. Isien perhevapaat. – Minna Salmi & Johanna Närvi (toim.) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Leimu, Pekka 1985. *Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*. Kansatieteellinen Arkisto 33. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Löfström, Jan 1999. Tutkija ja (mies)sukupuoli: Retrospektiivisiä pohdintoja eräästä tutkimusprojektista. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Närvi, Johanna 2017. Perhevapaat työpaikoilla ja työelämässä. – Minna Salmi & Johanna Närvi (toim.) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ollila, Anne 1990. Perhe – ura vai vankila. – Kari Immonen (toim.) *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Helsinki: Otava.
- Rossi, Leena-Maija 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Salmi, Minna 2017. Perhevapaakeskustelu etenee: kotihoidon tuesta lastenhoidon järjestelmän uudistamiseen. – Minna Salmi & Johanna Närvi (toim.) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Raportti 4/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Talve, Ilmar 1958. Kansatiede ja murroskausi. *Suomalainen Suomi* 7/1958, 432–440.
- Talve, Ilmar 1963. *Suomalainen kansatiede*. Scripta Ethnologica 14. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopiston kansatieteen laitos.